

HISTORIA LITERATURY A WSPÓŁCZESNE LITERATUROZNAWSTWO CZESKIE

LENKA VÍTOVÁ¹
(Poznań)

Słowa kluczowe: historia literatury, kanon, literatura czeska, czeskie literaturoznawstwo, *Dějiny české literatury 1945–1989*, *Dějiny nové moderny*, Janoušek, Papoušek

Keywords: history of fiction, canon, Czech literature, Czech theory of literature, *Dějiny české literatury 1945–1989*, *Dějiny nové moderny*, Janoušek, Papoušek

Abstrakt: Lenka Vítová, HISTORIA LITERATURY A WSPÓŁCZESNE LITERATUROZNAWSTWO CZESKIE. „PORÓWNANIA” 7, 2010, Vol. VII, ss. 87–95. ISSN 1733-165X. Autorka przedstawia stan czeskiej historiografii literackiej ostatnich dekad. Izolacja czeskiej humanistyki i silny wpływ ideologii przed 1989 r. spowodowały po zmianach demokratyzujących wzmocniony napływ myśli humanistycznej z zagranicy i rozpoczęcie gorących dyskusji na temat, jak – ewentualnie, czy w ogóle – pisać historię literatury. Największy projekt tego okresu stanowią *Dějiny české literatury 1945–1989. I–IV.*, pod redakcją Pavla Janouška; to czterotomowe dzieło prezentuje przeważnie tradycyjne podejście do historii literatury. Jako szeroko zakrojone przedsięwzięcie zapowiada się również pierwszy tom serii o literaturze czeskiej XX wieku, *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923*, pod redakcją Vladimíra Papouška; książka ta zakłada opowiadanie historii tekstów literackich, dążące do wychwycenia powiązań i kontrapunktów i koncentruje się na procesie zmian dyskursu literackiego, paradygmatu epoki. Te dwa kontrastujące podejścia uzupełniają inne publikacje prezentujące różnorodne projekty metodologiczne.

Abstract: Lenka Vítová, THE HISTORY OF LITERATURE VS. CONTEMPORARY CZECH LITERARY STUDIES. “PORÓWNANIA” 7, 2010, Vol. VII, pp. 87–95. ISSN 1733-165X, The author presents the state of the Czech literary historiography of the last decades. The isolation of the Czech humanities and the strong influence of the ideology before 1989 resulted, after the introduction of democracy, in an increased influx of the humanist thought from abroad and heated debates on how to write the history of literature if at all. The greatest project of the times is *Dějiny české literatury 1945–1989. I–IV.*, edited by Pavel Janoušek; it is a four volume work that mainly presents a traditional approach to the history of literature. The first volume in the series on Czech literature in the 20th century is also promising to be a great enterprise *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923*, edited by Vladimír Papoušek; this book describes the history of literary texts aiming to capture the connections and counterpoints at the same time concentrating on the process of changing the literary discourse, the paradigm of the epoch. The two contrasting approaches are complemented by other publications that present various methodological approaches.

¹ Correspondence Address: lvitova@amu.edu.pl

Zaakceptowany przez społeczeństwo obraz historii można nazwać kanonem, a stopień zaakceptowania przez nie tejże historii – tożsamością. Omawianie historii, jak również związane z nią nierozzerwalnie kwestie kanonu i tożsamości – szczególnie w przypadku kultury innej niż ojczysta² – trzeba dla głębszego zrozumienia omawiać od *początku*. Zastępujemy w ten sposób pamięć, jeden z ważniejszych czynników kształtujących obraz historii, kanon i tożsamość każdego społeczeństwa. Ostrzega nas Hannah Arendt: „Gdybyśmy zaś rzeczywiście zapomnieli o przeszłości – niezależnie od treści tego, co mogłoby ulec zapomnieniu – pozbawilibyśmy się jednego z wymiarów naszego życia, to znaczy głębi ludzkiej egzystencji. Pamięć i głębia są bowiem tym samym, czy raczej: głębia otwiera się w człowieku tylko za sprawą pamięci”³.

Początku w przypadku nowoczesnej czeskiej kultury należy zawsze poszukiwać na przełomie XVIII i XIX wieku. Wtedy, po długiej, około stu pięćdziesięcioletniej, przerwie (od tragicznej bitwy pod Białą Górą w 1620 r.) zaczęła się w Czechach i na Morawach na nowo odradzać kultura w języku narodowym. Za sprawą pojawienia się kategorii narodu, narodowości, etniczności wraz z ich wyznacznikami, po etapie przymusowej germanizacji powodującej zepchnięcie czeszczyzny na margines, stopniowo przywracano temu językowi i kulturze w nim powstałej pozycję pełnowartościową. Kanon kulturowy, powstały w trakcie tego procesu, nazwanego przez Czechów symptomatycznie Odrodzeniem Narodowym, kładł, oczywiście, nacisk na wartości narodowe, a przymykał oko na ocenę artystyczną. Generacje drugiej połowy XIX wieku walczyły więc o uwolnienie kultury od zadań ideologicznych, a dzięki nim przełom XIX i XX wieku oraz początek XX wieku prezentuje poziom porównywalnym z ogólnoeuropejskim: przypomnijmy nazwiska jak Karel Čapek, Jaroslav Hašek, Gustav Machatý, Alfons Mucha oraz wyprzedzając o kilka lat surrealizm propozycję czeskiej awangardy: poetyzm. Szczególnie okres dwudziestolecia międzywojennego – kiedy to Praga była miastem tętniącym życiem kulturowym, miastem symbiozy kilku kultur – nie pozwalał na skostnienie kanonu, wymuszał dyskusję na jego temat. Ten twórczy, inspirujący, demokratyczny czas został przerwany przez II wojnę światową. Po wojnie, po niespełna trzech latach odnowy, dodatkowo nad czeską kulturą zaciążył komunizm, a po kilkuletnim okresie relatywnej wolności w latach sześćdziesiątych, sytuację pogorszyła interwencja państw Układu Warszawskiego, kierowana przez Związek Radziecki. Problem kilkukrotnego przerwania ciągłości rozwoju czeskiej kultury i długookresowego braku możliwości zapoznawania się na bieżąco z twórczością (tak narodową, jak zagraniczną) oraz uniemożliwienie niezależnych ideowo badań, a zatem problem weryfikowania kanonu narodowego w naturalny,

² Na temat polskiego kanonu literackiego por.: L. Szaruga, *Kanon jako przestrzeń porozumienia*, [w:] L. Szaruga, *Powinności literatury i inne szkice krytyczne*. Kraków 2008, s. 252–265.

³ H. Arendt, *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*. Przeł. M. Go-dyń, W. Madej. Warszawa 1994, s. 116.

ciągły i nienaruszany ingerencjami ideologicznymi sposób, stanowi więc jedną z kluczowych kwestii czeskiej historii i kultury⁴. Wpisuje się ta kwestia zresztą w powracające ciągle na nowo – przy okazji każdego wydarzenia uznanego (chwilowo lub długofalowo) za przełomowe historycznie – pytanie „Kim jesteśmy?“, stawiane przez Czechów sobie samym od zarania nowoczesnej egzystencji w ramach tzw. sporu o sens czeskich dziejów, tj. pytania o ich pozycję w kulturze europejskiej⁵.

Po zmianach ustrojowych w 1989 r. próbowano w kilku płynnie następujących po sobie falach nadrobić zaległości i naprawić negatywne skutki minionego okresu. W ciągu kilku pierwszych lat⁶, w odpowiedzi na ogromną potrzebę uzupełnienia tzw. białych plam w historii literatury, szczególnie w odniesieniu do okresu powojennego, wydano książki zaspokajające pragnienie doinformowania. Były wśród nich takie, które powstały kilka, kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat wcześniej, jak również te, które przygotowano w pierwszych miesiącach i latach transformacji, opracowane przez znawców tematu w kraju⁷, jak i za granicą⁸. Natural-

⁴ Szczegółowo o czeskiej literaturze: Z. Tarajło-Lipowska, *Historia literatury czeskiej*. Wrocław 2010.

⁵ Por.: V. Černý, *Europejskie źródła czeskiej kultury. Repetytorium i rozważania nieco abstrakcyjne, ale aż strach aktualne*. Przeł. W. Przesmyczka. Kraków 1989; J. Patočka, *Kim są Czesi?* Przeł. J. Baluch. Kraków 2009.

⁶ Do dyspozycji były tylko książki poddane daleko idącym cenzuralnym i autocenzuralnym zabiegom.

Najważniejsze źródło stanowiły tzw. akademickie dzieje literatury czeskiej, których redaktorem naczelnym był Jan Mukařovský: J. Hrabák, *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*. Praha 1959; F. Vodička, *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha 1960; M. Pohorský, *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha 1961; Jan Mukařovský, *Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha 1995(sic!). Historia literatury została w niej ujęta linearnie, zgodnie z wiodącymi założeniami metodologicznymi okresu powstania pracy; kolejne etapy rozwoju interpretowane były z punktu widzenia „walki klasowej”. Projekt rozpoczęty w latach 50-tych i kontynuowany w następnej dekadzie, zakładał opublikowanie czterech tomów; pierwsze trzy z nich, obejmujące literaturę do przełomu XIX i XX wieku, wydano kolejno w latach 1959–1961, natomiast czwarty tom – już nieco zmodyfikowanemu zespołowi – udało się wydać dopiero znacznie później, w 1995 r. Powodem były trudności, jakie autorzy napotkali przy próbie z góry narzuconej ideologicznej interpretacji literatury pierwszej połowy XX wieku – głównie literatury o legionach czeskich w czasie I wojny światowej, awangardy, autorów poezji metafizycznej itp.

Ważne encyklopedyczne przedsięwzięcie stanowił: V. Forst, *Lexikon české literatury. I. A-G*. Praha 1985. Warto w tym miejscu zauważyć, iż zespół przygotowujący to szeroko zakrojone (obecnie ośmiotomowe) dzieło był przed 1989 r. miejscem schronienia wielu represjonowanych politycznie historyków literatury.

Dostępne były również starsze historie literatury, szczególnie te, których autorami byli Jaroslav Vlček (1860–1930) i Arne Novák (1880–1939), jednak cytowanie z nich raczej nie było wskazane.

Dobrą opinią cieszyła się antologia: M. Zeman (red.), *Průvodce po světové literární teorii*. Praha 1988. Mimo poważnych zniekształceń i luk wynikających z zagranicznej perspektywy teoretycznoliterackiej, książka ta, dzięki kilku tekstom, była powszechnie cenionym źródłem.

⁷ Np.: H. Kosková, *Hledání ztracené generace*. Jinočany 1996.

⁸ Np.: L. Machala, V. Burian, *Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu*. Olomouc 1990; Z. Rotrekl, *Skrytá tvář české literatury*. Brno 1993; M. Suchomel, *Literatura z času krize. Šest pohledů na českou prózu 1958–1967*. Brno 1992.

nie koncentrowały się one na przekazaniu niedostępnych dotychczas faktów o poszczególnych, ważniejszych autorach, utworach, tematach. Następne lata niezależności pozwoliły badaczom literatury opracować zebrane i dostępne już materiały, by wydać znacznie szerzej zakrojone i usystematyzowane publikacje naukowe⁹, jak również – po kilku dziesięcioleciach wymuszonej przerwy – znowu poświęcić uwagę niezwykle cennemu właśnie z punktu widzenia historii, kanonu i tożsamości tematowi literatury i kultury niemieckojęzycznej, która powstawała od wieków aż do końca II wojny światowej na terytorium Czech i Moraw, wpisując się poniekąd w nurt rozwoju literatury niemieckojęzycznej, a w swoisty sposób również czeskiej¹⁰.

Odkrycie nieznanego i ujawnienie ukrywanego na polu literatury, kultury oraz ich badań – w kraju szczelnie izolowanym przez reżim aż do 1989 r. – prowadziło nieuchronnie do utraty dotychczasowego jednego paradygmatu historii literatury i przewartościowania oraz nowych interpretacji poszczególnych elementów, etapów oraz całości. Na łamach pism i książek naukowych, na konferencjach i obradach badaczy literatury zaczęto toczyć coraz bardziej gorące dyskusje, jak – ewentualnie czy w ogóle – pisać historię literatury. Echem odbiły się w zasadzie wszystkie wątpliwości i propozycje zagranicznych teoretyków drugiej połowy XX wieku – od prób nawiązywania do (bogaty i mocno zakorzeniony w kraju) tradycji strukturalistycznych, przez wysuwanie na czoło inspiracji fenomenologicznych, podejścia tzw. *new history*, wykorzystanie osiągnięć narratologii, teorii feministycznych i genderowych, aż po sięganie po teorię pulsacyjną słowackiego literaturoznawcy Petera Zajaca¹¹.

Spośród nowatorskich ujęć czeskiej historii literatury ostatnich lat warto wymienić propozycję teoretyka, krytyka i historyka literatury Aleša Hamana, który

⁹ Np.: J. Galík (red.), *Panorama české literatury*. Olomouc 1994. (Opracowane później również w formie multimedialnego DVD: L. Machala, E. Gilk (red.), *Panorama české literatury*. Olomouc 2008.); A. Zach, *Knihy a český exil 1949–1990. Bibliografický slovník nakladatelství, vydavatelství a edic*. Praha 1995; P. Janoušek (red.), *Slovník českých spisovatelů od roku 1945. I, II*. Praha 1995, 1998. (Poszerzoną i uzupełnianą stale wersję udostępnił pod adresem: www.slovníkceskeliteratury.cz); J. Lehár (red.), *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha 1998; M.C. Putna, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998; M.C. Putna, *Česká katolická literatura v kontextech 1918–1945*. Praha 1998.

¹⁰ Np.: P. Kosatík, *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha 2010; M. Železná (red.), *Co v učebnicích chybělo. O německy psané literatuře v českých zemích*. Praha 1991.

¹¹ Dyskusja ta, będąca zresztą pozytywnym sygnałem poszukiwania nowych i lepszych sposobów podejścia do historii, kanonu i tożsamości, toczyła się w kilku fazach i miejscach, por. szczególnie:

„Slovo a smysl“ 2004, nr 2, s. 199–226 (<http://cl.ff.cuni.cz/slovoasmysl/sas2.html>); V. Papoušek, D. Tureček, *Hledání literárních dějin*. Praha – Litomyšl 2005; J. Wiendl (red.), *Hledání literárních dějin v diskusi*. Praha – Litomyšl 2006; „Česká literatura“ 2006, nr 1, s. 1–13, 29–95; „Slovo a smysl“ 2006, nr 5, s. 217–256 (<http://cl.ff.cuni.cz/slovoasmysl/downloads/sas5.pdf>); J. Wiendl (red.), *Literatura a kánon*. Praha 2007; K. Bláhová, O. Sládek (red.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. Praha 2007; „Česká literatura“ 2010, nr 1, s. 59–95.

zerwał z dotychczasową tradycją omawiania czeskiej literatury XIX wieku jako specyficznie narodowej i raczej słabo powiązanej z kontekstem europejskim, odnosząc narodową twórczość literacką do jej europejskiego kontekstu, przede wszystkim współistniejącej paralelnie na tym samym terytorium niemieckojęzycznej literatury, proponując w konsekwencji nowy model czeskiej literatury XIX wieku. Szczególną uwagę zwraca innowacyjność terminologiczna Hamana, a zwłaszcza pojęcia: „odosobňující romantismus“ i „postromantismus“ oraz zastąpienie tradycyjnego dla czeskiej historii literatury podziału generacji pisarzy sześćdziesiątych i siedemdziesiątych lat XIX wieku na tzw. ruchowców i lumírowców określeniem przyjętym w europejskiej historii literatury: parnasiści¹².

W nurcie nowych propozycji kanonu literackiego wyraziście zaznaczają się badania literaturoznawcy Pavla Janouška – jako redaktora naczelnego i współautora monumentalnego¹³ projektu historycznoliterackiego przedstawiającego czeską literaturę okresu 1945–1989 pt. *Dějiny české literatury 1945–1989*¹⁴. Pozycja Janouška swoim „optymizmem historiograficznym“ wybija się na tle wrzawy dyskusji dotyczących historii literatury. Mając świadomość powstałych w drugiej połowie XX wieku, uzasadnionych wątpliwości wobec przedstawianego przez badaczy obrazu historii – pod hasłami takimi jak „l'écriture de l'histoire“, „koniec historii“ – broni on przekonania, że historię literatury można i należy pisać¹⁵. Teksty na temat przeszłości, w jego rozumieniu, posiadają znaczenie społeczne i wartość informacyjną, za której pośrednictwem opisujemy nie tylko przeszłość, ale również nasz stosunek do niej¹⁶. Z takim właśnie podejściem do historii kierował Janoušek jednym z największych przedsięwzięć Instytutu Czeskiej Literatury Akademii Nauk, tłumacząc we wstępie publikacji podstawowe cele i założenia metodologiczne pracy zespołu: zebranie po raz pierwszy w pełni źródeł, „konstruowanie“ na ich podstawie obrazu historii i uchwycenie „logiki dziejów“ procesu historycznoliterackiego. Historia literatury nie miałaby być zatem tylko obrazem dziejów wartości literackich, ale również produkcji literackiej w ogóle.

Zespół Janouška podzielił opracowywany okres lat 1945–1989 na cztery przedziały czasowe, wyznaczone zasadniczymi przełomami politycznymi: 1945–1948 (powojenne niezależne życie literackie), 1948–1958 (narzucenie realizmu socjalistycznego), 1958–1969 (odwilż), 1969–1989 (obowiązywanie doktryny ideologicznej); zgodnie z tym podziałem wydano cztery tomy serii. Koncepcja tomów polega

¹² A. Haman, *Troání v proměně. Česká literatura 19. století a evropský kontext*. Praha 2007.

¹³ W projekcie, w trakcie ok. 10 lat jego trwania, wzięło udział ok. pięćdziesięciu współautorów.

¹⁴ P. Janoušek (red.), *Dějiny české literatury 1945–1989. I–IV*. Praha 2007, 2007, 2008, 2008.

¹⁵ Więcej na ten temat por. artykuł P. Janouška w tym numerze.

¹⁶ Więcej na ten temat: P. Janoušek, *O nowym historycznoliterackim paradygmacie, historii, kanonie i badaczach literatury*. „Porównania“ 2007, nr 4, s. 161–170. Artykuł ten ukazał się również w tłumaczeniu na język angielski: *Generals always prepare for the previous war. On the new paradigm of Czech literary history*. www.eurozine.com/articles/2007-08-02-janousek-en.html

na jednolitej zasadzie, przedstawiającej obraz życia literackiego danego okresu w kilku rozdziałach: „Życie literackie”, „Myślenie o literaturze”, „Poezja”, „Proza”, „Dramat”, „Literatura faktograficzna”, „Literatura popularna”, „Literatura dla dzieci i młodzieży”, „Literatura w mediach: film, radio (i telewizja)”. Rozdziały „Życie literackie” dodatkowo podzielone są na podrozdziały: „Kontekst polityczny i kulturowy”, „Wydawnictwa”, „Czasopisma literackie”, „Życie teatralne”, „Związki z literaturą słowacką” i „Przekłady literackie”; w III tomie dołączono podrozdział „Cenzura”, a w III i IV tomie „Życie literackie na emigracji” (pisane m.in. z myślą młodszych czytelników). Treść poszczególnych rozdziałów odzwierciedla również ówczesny podział życia literackiego na obieg oficjalny, nieoficjalny i emigracyjny (wyraźny zwłaszcza po 1969 r.). Tekst, zgodnie z tradycją ambitnych dzieł historycznoliterackich, uzupełniono trzema pomocnymi indeksami: osób, dzieł literackich oraz indeksem rzeczowym, zawierającym nazwy instytucji literackich, wydawnictw, teatrów i tytułów czasopism. Inne aspekty badań historycznoliterackich, jak gatunki, motywy, prądy, szkoły i grupy literackie, omawiane w obrębie poszczególnych rozdziałów, nie zostały ujęte w indeksach, a zatem tego typu spojrzenia na rozwój literatury czytelnik musi dokonać sam. Do II–IV tomu dołączono CD z nagraniami fragmentów tekstów literackich czytanych lub recytowanych przez ich autorów, wybitnych poetów i prozaików, jak również nagraniami ważniejszych przemówień publicznych pisarzy i innych osób biorących – w rozmaity sposób – udział w życiu literackim. Na uwagę zasługuje nowoczesny, dla czeskiego środowiska przewrotny, sposób poddania całego projektu konsultacji publicznej – jeszcze przed wydaniem książkowym poszczególne tomy przez ponad rok udostępniano w pełnej wersji tekstowej na serwerze internetowym Czeskiej Akademii Nauk. Temu, w czeskiej historiografii literackiej najszerzej zakrojonemu, projektowi towarzyszyło podobnie ambitne przedsięwzięcie przygotowania i wydania antologii pt. *Z dějin českého myšlení o literatuře*¹⁷ (*Z dziejów czeskiego myślenia o literaturze*). W czterech tomach, poświęconych tym samym przedziałom czasowym, przedstawiono najważniejsze, dotychczas opublikowane przeważnie tylko w czasopismach, artykuły, studia i teksty przemówień czeskich pisarzy, krytyków i innych osób biorących na różne sposoby udział w życiu literackim. Redaktorzy dążyli do zestawienia w poszczególnych rozdziałach każdego z tomów tematów kluczowych dla danego okresu (np. w „Krytyka literacka w okresie budowania socjalizmu”, „Praska Wiosna, praska zima”, „Paradoksy Kunderowskie”).

Z całą pewnością trudno będzie konkurować z tą pracą, jeżeli brać pod uwagę skalę przedsięwzięcia. Natomiast erudycyjność zespołu autorskiego, mimo wysoko ustawionej poprzeczki, może znaleźć potencjalnych konkurentów. Zaś poja-

¹⁷ M. Příbáň, *Z dějin českého myšlení o literatuře. Antologie k Dějinám české literatury 1945–1989. I–IV*. Praha 2001, 2002, 2003, 2005.

wienie się krytyki koncepcji metodologicznej można było zakładać od samego początku.

Pomimo kameralności czeskiego życia literaturoznawczego, nie trzeba było długo czekać na następną szeroko zakrojoną – a całkowicie odmienną – propozycję historycznoliteracką. Literaturoznawca Vladimír Papoušek opublikował, jako redaktor naczelny i współautor, książkę *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923*¹⁸ (*Historia nowego modernizmu. Literatura czeska 1905–1923*), będącą pierwszym tomem serii omawiającej historię literatury czeskiej XX wieku. Vladimír Papoušek i jego najbliżsi współpracownicy, literaturoznawcy Dalibor Tureček, Petr A. Bílek i Jana Wiendla, brali od wielu lat udział w zaciekle dyskusjach na temat pisania historii i kanonu, zajmując jednoznacznie sceptyczne stanowisko wobec możliwości uchwycenia dziejów w ujednoliczony, usystematyzowany sposób, jak również wobec prób tworzenia kanonu. Posługując się terminologią zaproponowaną przez Papouška, „kanoniczność” dzieła można bowiem, obok gramatologicznej strategii wyjaśnienia („kanoniczność” wpisana jest w tekst, dana jego bezwzględną jakością), tłumaczyć posługując się strategią semiotyczną (za pomocą szeregu ukrytych działań manipulacyjnych uwypukla się, lub na odwrót – marginalizuje wartości konkretnego dzieła). Umowność kategorii kanonicznych uwidocznia się wyraziście przy próbach przeniesienia (czeskiego) narodowego kanonu literackiego poza granice państwa: ikony czeskiego świata literackiego, takie jak Karel Hynek Mácha lub Božena Němcová, z reguły stają się tam nic niemówiącymi obcymi nazwiskami.

Papoušek, wraz z kilkuosobowym zespołem, podjął zatem decyzję o zerwaniu z dotychczasową tradycją przedstawienia historii literatury. W zamian zaproponował tekst bogaty w fakty o charakterze encyklopedycznym, w opowiadanie historii tekstów literackich, dążąc do wychwycenia i ujawnienia wzajemnych powiązań, współlistnienia, kontrapunktów i przedstawienie zmienności dyskursu literackiego, paradygmatu epoki. Koncepcja taka w odniesieniu do wybranego okresu 1905–1923 stanowi *sui generis* rewolucję w czeskiej historiografii literackiej: po wstępnych tekstach Papouška, Bílka i Wiendla prezentujących stanowiska metodologiczne, zamieszczono dwa teksty syntetycznie omawiające epokę, a następnie artykuły poświęcono kolejno każdemu rokowi danego okresu (np. „1905 – Ornamenty rewolucji”, „1921 – Powstanie czeskiej awangardy powojennej”, „1922 – Mosty i upojenia”). Tę, główną część uzupełniono „mapami” („siatkami”) wydarzeń literackich i kulturowych w poszczególnych latach i – tradycyjnym – indeksem imiennym.

Obraz czeskiego wielogłosu historycznoliterackiego uzupełniają – skromniejsze z ogólnego punktu widzenia, ale z tego regionalnego zazwyczaj przełomowe – dzieje literatury czeskiej autorstwa bohemistów zagranicznych. Kilka lat temu,

¹⁸ V. Papoušek (red.), *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923*. Praha 2010.

w ramach dyskusji historycznoliterackiej, wspomniano czeskie tłumaczenie *Dziejów literatury czeskiej* od dawna zamieszkującej we Francji czeskiej badaczki Hany Voisine-Jechovej¹⁹. Niedługo w dysputach tych pojawić się może nazwisko polskiej bohemistki, Zofii Tarajło-Lipowskiej²⁰, autorki wydanej niedawno *Historii literatury czeskiej* – trzydzieści siedem lat po ukazaniu się ostatnich polskich dziejów literatury czeskiej²¹. Prace te, podobnie jak większość historiografii literackiej powstałej poza granicami bezpośredniego zasięgu literatury narodowej, cechuje wstrzemięźliwość faktograficzna, metodologiczna i interpretacyjna oraz dostosowanie w pewnym stopniu chronionej i bronionej w kraju specyfiki omawianej literatury do modeli przyjętych na obszarze przedstawiania tejże literatury. W tym miejscu trzeba jednak podkreślić, iż role i funkcje historiografii krajowej i zagranicznej zasadniczo się od siebie różnią: pierwsza ma de- i re-konstruować, dostarczać nowych impulsów do autorefleksji, mimo woli zakorzenionej w tej kulturze, a druga re-prezentować, czyli pokazywać, przybliżać, wyjaśniać, i to nawet tym, którzy spotykają się z daną kulturą i literaturą po raz pierwszy.

Tytułem uzupełnienia wspomnieć należy o edycjach wydawniczych, będących niewątpliwie jednymi z ważniejszych filarów czeskich poszukiwań kanonu historyczno-literackiego. W zakresie literaturoznawstwa zdobyły największe uznanie tzw. biała seria kompendiów „Poetika literárního díla 20. století” (Poetyka dzieła literackiego XX wieku)²² praskiego wydawnictwa „Torst” i dwie serie, „Strukturalistická knihovna” (Biblioteka strukturalistyczna) i „Teoretická knihovna” (Biblioteka teoretyczna)²³, brneńskiego wydawnictwa Host; pierwsza ze wymienionych serii prezentuje studia czeskich badaczy, dwie pozostałe udostępniają w czeskich przekładach dokonania zagranicznych naukowców. Od 1997 r. ukazuje się beletrystyczna edycja „Česká knižnice” (Biblioteka czeska)²⁴, kierowana przez radę naukową i dostarczająca czytelnikom reprezentatywne dzieła literatury czeskiej od jej początków do czasów współczesnych w opracowaniu podobnym do polskiej „Biblioteki Narodowej”.

Czeska historiografia literacka, a szerzej humanistyka, po kilku dziesięcioleciach nieznannej w Polsce w takim stopniu izolacji, w ostatnich dekadach coraz szybciej nadrabia zaległości – dyskusje mają miejsce nie tylko w tradycyjnym cen-

¹⁹ H. Voisine-Jechová, *Histoire de la littérature tchèque*. Paris 2002; H. Voisine-Jechová, *Dějiny české literatury*. Jinočany 2005.

²⁰ Z. Tarajło-Lipowska, *Historia literatury czeskiej*. Wrocław 2010.

²¹ J. Magnuszewski, *Historia literatury czeskiej. Zarys*. Wrocław 1973.

²² D. Hodrová (red.), ... *na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha 2001; M. Červenka (red.), *Pohledy zblízka. Zvuk, význam, obraz. Poetika literárního díla 20. století*. Praha 2002; M. Červenka (red.), *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha 2005.

²³ Por.: www.nakladatelstvi.hostbrno.cz/cs/nakladatelstvi/literarni-veda-a-historie

²⁴ Seria zapoczątkowana została przez wydawnictwo „Český spisovatel”, od 1998 r. kontynuowana przez „Nakladatelství Lidové noviny”, a od 2009 przez „Host”; www.kniznice.cz

trum, Pradze, ale wyrazistym głosem zaznaczają swoją obecność w niej inne ośrodki, ostatnio na czele z Czeskimi Budziejowicami (*alma mater* A. Hamana, V. Papouška i in.). Sytuacja wielogłosowości jak najlepiej wróży nabierającej siły nauce: „Tym bowiem, co najskuteczniej broni kulturę przed sklerozą, jest wielość opcji”²⁵, przypomina przecież Jan Józef Szczepański. Czeskie poszukiwania odpowiedniego sposobu pisania/konstruowania/opowiadania (w zależności od podejścia metodologicznego) historii literatury – a tym samym kształtowania kanonu czeskiej literatury i kultury, jak również po części tożsamości narodowej – to przede wszystkim proces *poszukiwania* (pomijanych faktów i powiązań, nowych punktów widzenia i interpretacji), *przewartościowywania* (dokładniej: próby określania wartości i konstruowania ich hierarchii bez ukrywania intencji autorskich) i *scalania* (tak podzielonej wcześniej literatury, jak – po części – poglądów autorskich). Proces ten, powtarzający w przyspieszonym tempie kopernikańskie przewroty intelektualne niemal całego okresu powojennego, oczywiście ewoluuje, wywołując u jego uczestników sprzeczne stanowiska. Rozmijanie się, a nawet wykluczanie, charakteryzuje więc ostatnie dwie dekady badań nad historią literatury kraju nad Wełtawą i Morawą. Trafnie ujmuje obecną kondycję tej dziedziny amerykański literaturoznawca Lawrence Lipking: „Pisanie historii literatury bywało niemożliwe; a ostatnio stało się to jeszcze trudniejsze”²⁶.

²⁵ J.J. Szczepański, *Nasze nie nasze*. Kraków 1984, s. 85-86.

²⁶ L. Lipkin, *A Trout in the Milk*, w: M. Brown (ed.), *The Uses of Literary History*. Durham - London 1995, s. 1. (Tłum. własne)